

Vogeldorp: de Brede Vogelstraat gezien vanaf de Vogelkade

Vogeldorp: Vogelkade

Foto's: Ger van der Vlugt

Amsterdams wethouder Jan Schaefer en zijn assistent Frans van de Ven (hier geciteerd in een eind vorig jaar gepubliceerd artikel) hebben op het ogenblik de kans om te laten zien wat hun ideeën over stad en stadsvernieuwing zijn wanneer het niet om woorden, maar om beleid gaat. Want voor twee bijzondere buurtjes in Amsterdam, Vogeldorp en Disteldorp, moet een keus gedaan worden tussen 'behoud en herstel' en sloop op korte of iets langere termijn. Twee jaar nadat in een ambtelijk rapport geadviseerd werd om Disteldorp na 1983 en Vogeldorp rond 1993 te slopen, lijkt er een nieuwe kans te zijn voor deze 'noodwoningen' wier einde eigenlijk al in 1933 had moeten komen 2).

Vogeldorp en Disteldorp danken hun bestaan aan een man en aan een historische calamiteit: Arie Keppler en de Eerste Wereldoorlog. Keppler, vanaf 1915 directeur van de Gemeentelijke Woningdienst, was sociaaldemocraat en aanhanger van Ebenezer Howards tuinstad-denkenbeelden: nieuwe woonkernen moesten volgens een planmatige opzet en op ruime afstand van de bestaande stadscentra gebouwd worden; licht, groen en ruimte speelden in die opzet een belangrijke rol.

De oorlog betekende door de materiaalschaarste en andere economische ongemakken, die ze in Nederland veroorzaakte, een ramp voor de woningbouw tegenover een stijgende vraag kelderde het aanbod. Kwamen er in 1913 nog 23 000 woningen tot stand, in 1917 waren dat er niet meer dan 6000 3).

Amsterdam besloot het huizengebrek met een noodwoningenprogramma te lijf te gaan en Keppler

amsterdam: onderzoek naar mogelijkheden behoud tuinwijkjes

'Behoud en herstel wil ook zeggen: behoud en herstel van kwaliteit die de verzameling stenen op het stukje grond dat Amsterdam heet in de loop der eeuwen heeft toegevoegd aan de simpele stapeling van baksteen. Eeuwen zijn nodig om die extra kwaliteit te doen ontstaan. Massale sloop en nieuwbouw gaan te snel om een nieuwe kwaliteit toe te voegen. Daarom mag sloop en nieuwbouw slechts een bescheiden plaats innemen (...)

kreeg zo de kans zijn 'dorpjes' te realiseren 4). Tuindorpen zou je Vogeldorp en Disteldorp gezien hun beperkte omvang en simpele opzet moeilijk kunnen noemen: de twee buurten tellen samen ruim vijfhonderd woningen en voorzieningen als winkels en badhuizen. Het gaat om kleine eengezinswoningen met tuinen die tien jaar geleden tot gemeenschappelijke tuinen zijn samengevoegd. Hun uiterlijk en de manier waarop ze gegroepeerd zijn doen denken aan het veel grotere Tuindorp Oostzaan dat een paar jaar later ook onder Kepplers verantwoordelijkheid tot stand kwam.

Het tijdelijke en 'nood'-karakter van de beide dorpen blijkt onder meer uit de bouwwijze: er is niet geheel, de huizenblokken staan op een betonnen plaat. De 'bovenbouw' is mede daarom zo licht mogelijk gehouden. In dit opzicht lijken Distel- en Vogeldorp precies op een ander noodwoningendorp dat ook nog steeds bestaat het Rotterdamse Oud-Mathenesse dat in de jaren 1923-'24 door architect Oud werd ontworpen.

Van de voorgenomen afbraak is het nooit gekomen, de exploitatie-

termijn is telkens opnieuw verlengd, de laatste keer tot 1983. Hoewel de huizen nooit als bejaardenwoningen zijn opgezet hebben ze dat karakter tengevolge van hun omvang en langs 'natuurlijke' weg zo langzamerhand wel gekregen: mensen blijven vaak lange tijd in de huizen wonen (gemiddeld meer dan 15 jaar) en de gemiddelde leeftijd van de bewoners ligt rond de 70 jaar 5).

Maar wat kan, wat moet er nu ná 1983 met Vogeldorp en met Disteldorp gebeuren? Het antwoord op zo'n vraag hangt af van waar het zwaartepunt gelegd wordt: bij de bouw- en woontechnische aspecten van de buurtjes, bij het woninggebrek in Amsterdam of bij dat wat je het bijzondere karakter, de historische betekenis of misschien wel de monumentwaarde van deze tuindorpen zou kunnen noemen.

Bouw- en woontechnisch gezien lijkt het antwoord voor de hand te liggen: het staat onder meer te lezen in het rapport dat in 1979 door de gemeentelijke diensten Herhuisvesting en Volkshuisvesting is uitgebracht (een rapport dat overigens niet als het standpunt van 'de

gemeente' mag worden opgevat zolang het niet in de gemeenteraad behandeld is). De betonplaat-fundering is hier en daar gebroken, de met minimale middelen gebouwde huisjes zijn niet goed bestand tegen wind en regen. Daarbij zijn ze zo klein dat het aanpassen van bijvoorbeeld keuken- en wasgelegenheid aan moderne comfort-eisen nauwelijks mogelijk is. Er moet dus gesloopt worden, vinden deze gemeentediensgenoten. Dat ze daar in Vogeldorp nog tien jaar langer mee willen wachten - dus tot circa 1993 - dan in Disteldorp komt voornamelijk door de uitplaatsingsproblematiek die zou ontstaan wanneer er in één klap voor vijfhonderd ontheemde huishoudens nieuwe woonruimte gezocht zou moeten worden. Bovendien zou er op de plaats van Disteldorp snel nieuw gebouwd kunnen worden, terwijl dat bij het meer oostelijk gelegen Vogeldorp niet zo is vanwege de milieu-problemen die de nabij gelegen AKZO-Ketjenfabriek oplevert.

Ondanks de geconstateerde gebreken is de meerderheid van de bewoners in zowel Distel- als Vogeldorp tevreden met de buurt en met de woningen, zo is uit enquêtes gebleken. Bij de Dienst Volkshuisvesting wordt die tevredenheid en de onwil om zich bij een vanzelfsprekend verdwijnen van de wijken neer te leggen beantwoord met een verwijzing naar de lage huur: als er een woningverbetering zou komen en de huren gingen daardoor omhoog dan zou het met dat enthousiasme wel eens afgelopen kunnen zijn. Te bewijzen is zoets niet, vast staat wel dat ondanks tocht, vucht en kleine kamertjes de wil tot behoud van de buurt bij de

l | b | u | i | k

Disteldorp: de Kromme Distelstraat. Op de achtergrond het Ziekenhuis Amsterdam-Noord

Disteldorp

bewoners in grote mate aanwezig is.

In hetzelfde gemeentelijke rapport komt ook het woningnoodaspect van de zaak naar voren. Na te wijzen op de herhaalde verlenging van de exploitatieduur van de huizen vervolgt het rapport: *'Redenen voor deze verlengingen waren vooral de woningnood en de relatief niet (te) slechte kwaliteit in vergelijking met veel slechtere delen van het woningbestand in Amsterdam. Nog steeds zijn deze redenen van kracht indien er voor wordt gepleit Vogeldorp en Disteldorp ook na 1983 te handhaven. Deze redenen worden nog sterker omdat het hier ruim vijfhonderd kleine eengezinswoningen betreft, met een relatief lage huur, die voor een groot deel aan bejaarde echtparen of alleenstaanden kunnen worden toegewezen ( ) Met andere woorden, de twee complexen bestaan uit een soort woningen, waaraan schreeuwend behoefte bestaat in Amsterdam. Sterker nog, gezien deze situatie kan niet getwijfeld*

worden aan de verhuurbaarheid van deze woningen'. Een duidelijk verhaal, al leidt het in dit rapport toch niet tot de voor de hand liggende conclusie dat er in ieder geval naar behoud gestreefd moet worden.

En dan is er nog die ene, moeilijker te beantwoorden vraag: zijn Disteldorp en Vogeldorp bijzonder genoeg, mooi genoeg, 'monumentaal' genoeg om op die grond voor hun voortbestaan te pleiten? Zeldzaam zijn dit soort dorpjes in Nederland in elk geval wél en wie door Vogeldorp of Disteldorp loopt, door de kleine straatjes die een gevoel van geborgenheid geven, wie de woninkjes ziet en de zo kenmerkende poortjes, die weet dat het op zijn zachtst gezegd niet mee zal vallen om ter vervanging iets te creëren dat een vergelijkbare affectie zal oproepen. Opnieuw is het Jan Schaefer zélf die iets toepasselijks gezegd heeft: *'Er is een grote groep van monumenten, ontstaan rond de jaren twintig van deze eeuw, die een belangrijke rol gespeeld*

heeft bij de ontwikkeling van de sociale woningbouw. Ze zijn destijds met grote zorg ontworpen, door mensen wier ideaal het was de sociale beweging van die tijd een eigen vorm te geven. Ik noem ze wel eens de pioniersprojecten van de volkshuisvesting. Ze zijn naar mijn mening cultuurmonumenten in de beste zin' 6). Als staatssecretaris heeft Schaefer zich inderdaad voor een aantal van deze 'pioniersprojecten' ingezet en heeft hij benadrukt wat het volkshuisvestings- én het cultuurhistorisch belang is van voorbeelden van vroege sociale woningbouw. Doet hij nu op gemeentelijk niveau hetzelfde? Op het ogenblik wordt er een plan uitgewerkt dat – anders dan het rapport uit 1979 – handhaving van beide buurtjes omvat. Onduidelijk echter is nog of het dan alleen maar gaat om een iets langer 'behoud', wat erop neer zou komen dat ook Disteldorp nog tot 1993 kan blijven

staan, of dat het streven is naar werkelijk 'behoud en herstel' voor méér dan tien jaar.

Rob de Graaf

Noten

- 1) Schaefer, J. en F. van de Ven, 'Stadsvernieuwing'. In: conferentiemap PvdA-conferentie Wonen; januari 1981.
- 2) Fanelli, G., *Architettura Edilizia Urbànica, Olanda 1917-1940*; 1978, blz. 67.
- 3) Fanelli, o.c. blz. 64.
- 4) Zie voor een uitgebreider verhaal over Kepplers activiteiten: Smit, F., 'Pleidooi voor een naïef realistische stedsbouw'; Wonen-TA/BK 13-1976.
- 5) Deze en andere gegevens over de technische staat en de bewoning van Vogeldorp en Disteldorp zijn ontleend aan: *Woningen verbeteren in Amsterdam-Noord*; een rapport van de gemeentelijke diensten Volkshuisvesting en Herhuisvesting; april 1979.
- 6) Uit een toespraak van staatssecretaris Schaefer in juni 1976, geciteerd in Wonen-TA/BK 2-1978.

opdrachtgevers en architecten verstrikt in regelingen

Op 13 februari, tijdens het Panorama van de avant-gardes, werd er in Arnhem gepraat over *Avant-garde en de rol van de opdrachtgever*. Discussieleider Han van Ardenne had hiertoe mensen uit kringen van projectontwikkelaars, aannemers en woningbouwverenigingen uitgenodigd, terwijl ook de rijksbouwmeester en twee architecten aanwezig waren. Met gerichte vragen probeerde Van Ardenne het gesprek te sturen, maar toch kwamen de cliché's op tafel die hij zo graag wilde vermijden. Niet iedereen is gezegend met zo'n trefzekere grote bek als die waarmee Marcel van Dam de achterkant van het gelijk probeerde bloot te leggen.

De rol van de opdrachtgever is een onderwerp waar zeker wat meer aandacht aan besteed zou moeten worden. Veel architecten vinden de invloed van de principaal van essentieel belang, maar deze blijft meestal in het verborgene. Vragen als 'wie is de opdrachtgever', 'vertegenwoordigt hij de gebruikers' en 'is hij verantwoordelijk voor de mislukkingen' zijn de afgelopen jaren herhaaldelijk gesteld. Het zal nog wel een tijdje doorgaan.

Het doorschuiven van verantwoordelijkheden tijdens de jaren '70 werd in het begin van het debat in een notedop nog eens herhaald. Op een vraag of ministers als Bogaers en Schut invloed hadden gehad op de architectuurontwikkeling antwoordde de bouwkundig

adviseur van het Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, de heer Oranje, dat die invloed slechts de geldstromen en de randvoorwaarden voor de productie betroffen. De heer Vet, voorzitter van een woningbouwvereniging, stelde dat architectuur niet afhankelijk is van geld en dat Schut alleen wat meer vrijheid had geboden. Aan Van Dillen, een van de architecten, werd gevraagd wat hij met die vrijheid had gedaan. Hij antwoordde dat hij het proces zo had willen hervormen dat die vrijheid niet door de architecten werd 'opgemaakt' maar naar de bewoners werd verplaatst. U vermoedt het al: de gebruiker moet weer verantwoordelijk zijn voor zijn eigen huis, de architect moet dienen en